

УДК 327-044.372

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.33>

ВПЛИВ ПОЗАСИСТЕМНИХ КРИЗОВИХ ЧИННИКІВ НА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Таміла Герасимчук

*Рівненський державний гуманітарний університет,
факультет історії, політології та міжнародних відносин,
кафедра політичних наук
вул. Пластова, 31, 33028, м. Рівне, Україна*

У статті обґрунтовується актуальність синергетичного підходу для дослідження впливу позасистемних кризових чинників на структурні зміни міжнародної системи в умовах цивілізаційних викликів. Розглядається можливість застосування синергетичного підходу для пояснення складних динамічних змін, спричинених російсько-українською війною. Синергетика, як науковий підхід, розглядає війну як точку бифуркації, що руйнує усталений світовий порядок і створює умови для самоорганізації міжнародної системи.

Проаналізовано ключові принципи синергетики, такі як нелінійність, відкритість, бифуркація, емерджентність та самоорганізація системи, і показано як їх можна застосувати для розуміння структурних змін у міжнародній системі. На основі концепції атрактора досліджено як російсько-українська війна змінює баланс сил і впливає на формування нових центрів сили в міжнародних відносинах. У синергетиці баланс сил розглядається як атрактор, який визначає траєкторію самоорганізації міжнародної системи. Війна призвела до переосмислення безпекових стратегій в Європі, активізуючи НАТО та спонукаючи держави до переосмислення оборонних політик і стратегій.

На структурні зміни в міжнародній системі впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Попри важливу роль усіх чинників, найбільший вплив мають війни та збройні конфлікти, які здатні спричинити глибокі структурні зміни, економічні кризи та гуманітарні катастрофи.

Російсько-українська війна виокремлюється як позасистемний кризовий чинник, який посилює турбулентність у міжнародній системі та є точкою бифуркації, що спричинила значні зміни геополітичного ландшафту. Війна загострила протистояння між ліберальними демократіями та авторитарними режимами, змінюючи баланс сил та впливаючи на формування нових політичних, економічних та безпекових реалій. Водночас російсько-українська війна спонукає дослідників до переосмислення усталених теорій та пошуку нових концептуальних підходів до розуміння складності сучасних міжнародних відносин. У цьому контексті синергетичний підхід може стати ефективним інструментом для дослідження структурних змін міжнародної системи, викликаних російсько-українською війною.

Ключові слова: синергетичний підхід, міжнародна система, російсько-українська війна, структурні зміни, кризові чинники, самоорганізація, нелінійність, відкритість, точка бифуркації, емерджентність.

Міжнародні відносини – це складна взаємодія різнорідних міжнародних акторів, чинників і процесів на глобальному і регіональному рівнях. Надзвичайно високий динамізм у розвитку міжнародних відносин під впливом нелінійних процесів глобалізації, геополітичне протистояння між великими світовими гравцями, а також дестабілізація й ескалація збройних конфліктів у різних регіонах світу та гібридні війни посилюють турбулентність у міжнародній системі. У ХХІ ст. реальністю знову стали геноцид, тероризм та інші злочини проти людяності. До цього і так жахливого переліку додалася повномасштабна війна Росії проти України, що стала бифуркаційною точкою, в якій міжнародна система балансує

між порядком і хаосом, обираючи нову траєкторію розвитку. Науковці, аналітики та політики допоки достеменно не знають як ця війна вплине на структурні зміни в міжнародній системі, але вбачають, що такі зміни неминучі. По суті, відбувається переструктурування світового політичного простору, формується новий світовий порядок на противагу тому, що встановився після завершення «холодної війни», про що зазначають як західні, так і українські науковці та експерти.

Кардинальні зміни у міжнародній системі й трансформація міжнародного порядку відбувається, з одного боку, на фоні послаблення ролі міжнародних інституцій та їх неспроможності протидіяти волонтаристському порушенню норм міжнародного права, а з іншого – глобального протистояння між демократичними державами та авторитарними політичними режимами, що супроводжується асиметричною збройною агресією Росії проти України та гібридними війнами в інших регіонах світу. У праці «Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу» президент Ради з міжнародних відносин (США) Р. Хаас відверто констатує, що «міжнародну систему розхитано, а норми, які з часів Другої світової війни визначали світовий порядок, вичерпали себе. Великі держави знову починають конкурувати між собою» [25]. Боротьба за світове лідерство та дисбаланс у міжнародній системі поглиблюється міжцивілізаційним протистоянням, що проявляється зіткненням різних цінностей, політичних систем і стратегічних інтересів глобальних гравців. Повномасштабна війна Росії проти України з 24 лютого 2022 р. є проявом такого протистояння та ще більше посилює турбулентність у міжнародній системі, що наблизилася до точки біфуркації.

Сучасні зміни мають історичний контекст. Кожний етап міжнародних відносин визначається органічною залежністю від історичного розвитку. Історія «позначена стрибками і перервами, між минулим і сучасним існує тяглість» [9]. Історія міжнародних відносин – це розквіт і занепад держав та імперій, конфлікти та війни. Але якщо держави занепадають, а імперії розпадаються, то міжнародна система не руйнується. Вона переходить з одного стану в інший: від політичної рівноваги до її порушення, від порядку до хаосу чи навпаки. Навіть тоді, коли кризові чинники, такі як війни, революції чи економічні потрясіння, порушують усталений міжнародний порядок, міжнародна система здатна адаптуватися і вибудовувати нові зв'язки, спираючись на історичний досвід. Функціонування міжнародної системи не зводиться лише до інтеракції міжнародних акторів, позаяк взаємодія між елементами системи породжує її якісно нові зв'язки та властивості. Виникають нові динамічні стани, що є результатом, з одного боку, інтеракції між суб'єктами міжнародних відносин, а з іншого – впливу різних чинників на поведінку міжнародних акторів. Динаміка розвитку міжнародних відносин визначається не лише внутрішніми процесами, а й низкою позасистемних чинників, що впливають на структурні зміни системи.

Мета наукової розвідки полягає в обґрунтуванні синергетичного підходу як методології дослідження структурних змін у міжнародній системі, що відбуваються під впливом позасистемних кризових чинників та виокремлення російсько-української війни як кризового чинника й точки біфуркації, що впливає на трансформацію міжнародної системи.

Методологія дослідження. Дизайн дослідження структурних змін у міжнародній системі ґрунтується на комплексному підході до розуміння її складності, відкритості та нелінійності. Одним із важливих методологічних інструментів у дослідженні складних систем, якою і є міжнародні відносини, слугує методологія синергетики. З часу свого виникнення в 70-х роках ХХ ст. синергетика набуває все більшої актуальності, як методологічна парадигма осмислення динаміки розвитку міжнародних відносин. Вона також дає можливість проаналізувати структурні зміни міжнародної системи, її

непередбачуваний характер та багатоваріантність розвитку як з онтологічної, так і епістемологічної точок зору.

Синергетичний підхід – це міждисциплінарний науковий напрям, що ґрунтується на загальній теорії систем, теорії динамічних систем, теорії самоорганізації відкритих нелінійних систем, теорії хаосу, теорії інформації та кібернетиці. Попри те, що витoki синергетики беруть свій початок з філософії, становлення її як науки пов'язано з сучасною загальнонауковою методологією. Зв'язок синергетики з теорією міжнародних відносин очевидний, їх пов'язує спільний об'єкт дослідження, яким є складні, відкриті, нелінійні системи, що взаємодіють із соціальним середовищем і під його впливом мають особливість змінюватися та переходити з одного стану в інший.

Зауважимо, що синергетичний підхід знаходить як підтримку, так і критику серед дослідників міжнародних відносин: одні доводять його доцільність і важливість, інші, навпаки спростовують думку опонентів, ототожнюючи синергетику з діалектикою, а синергетичний підхід з системним. На нашу думку, взаємозв'язок синергетичного і системного підходів очевидний і не заперечний, але ототожнювати їх не варто, позаяк кожний з них має свої переваги у дослідженні різних аспектів міжнародної системи. Власне системний підхід, який виник у першій половині ХХ ст., заклав основи для розвитку синергетики, як окремої науки, в 1970-х роках. Теоретичною основою дослідження є фундаментальна праця німецького вченого, фундатора синергетики Г. Хакена «Синергетика» [32].

Важливим у становленні синергетичного підходу для дослідження міжнародних відносин було те, що до теорії міжнародних відносин еволюціонували основні положення системної теорії, які були обґрунтовані в загальній теорії систем Л. фон Берталанфі, теорії соціальної системи Т. Парсонса, моделі політичної системи Д. Істона. Згодом американський вчений українського походження А. Рапопорт увів принципи загальної теорії систем у теорію міжнародних відносин. Вагомий внесок у дослідження міжнародних відносин на основі системного та синергетичного підходів зробили відомі західні вчені Ф. Брайлард, Б. Бузан, І. Валлерстайн, О. Вейвер, М. Каплан, Р. Кеохейн, Дж. Розенау, К. Уолтц. Дослідження цих вчених показують, як системний та синергетичний підходи можуть бути використані для аналізу складних процесів у міжнародній системі. Зазначимо, що системний підхід фокусується на стабільних, передбачуваних зв'язках між елементами системи та орієнтований на пошук і підтримання політичної рівноваги всередині системи, а також на виявлення механізмів, що забезпечують цю рівновагу. Такими механізмами у міжнародних відносинах є баланс сил і баланс інтересів. Системний підхід лежить в основі дослідження стійких, гомеостатичних станів системи, розглядає міжнародні відносини як цілісну систему, де всі елементи взаємопов'язані.

На нашу думку, методологія синергетики розширює системний підхід, про що цілком слушно зазначає у своїх працях український політолог М. Польовий, поєднуючи системний і синергетичний підходи як цілісну методологічну парадигму в дослідженні політичної стабільності на основі «синергетичного параметру порядку та системно-синергетичної експланації бифуркації політичного процесу» [17, с. 16]. Вчений акцентує увагу на важливості дослідження міжнародних відносин на основі системно-синергетичної парадигми, що включає «аналіз впливу соціального середовища та зовнішніх чинників на структурні зміни та процеси самоорганізації міжнародної системи» [17, с. 20].

Синергетичний підхід є методологічною основою в дослідженнях відомих західних вчених у галузі міжнародних відносин, таких як Б. Буено де Маскіта, С. Гоффман, М. Каган, Д. Ламан, Л. Річардсон, А.-М. Слотер, К. Уолтц та багатьох інших. Глибоко осмислюючи складність міжнародної системи, її стійкість під впливом різних чинників,

західні вчені І. Валлерстайн, Ф. Вецель, Р. Джервіс, Л. Ерікссон, К. Майнцер, Дж. Розенау, Ю. Шмідхубер та інші заклали основи аналізу міжнародних відносин, як соціальної системи, на основі синергетичного підходу. Їм вдалося довести, що складні системи, включаючи систему міжнародних відносин, можуть самоорганізовуватися та еволюціонувати під впливом різних чинників, а бифуркація, порядок і хаос у міжнародній системі концептуально пов'язані з теоріями складних систем. Це робить синергетику актуальною і важливою методологією для дослідників міжнародних відносин у їх спроможності реагувати на виклики й віднаходити способи їх подолання чи зменшення негативних впливів.

Отже, системний і синергетичний підходи є взаємопов'язаними, кожний має свої переваги у дослідженні складних систем. Обидва підходи сприяють розумінню складності міжнародної системи та її поведінки, але з різних точок зору: системний більше зосереджений на лінійних зв'язках між елементами системи та її структурі, а синергетичний – на нелінійних процесах. Синергетика вивчає механізми виникнення нових структур і порядку з хаосу, тоді як системний підхід зосереджується на аналізі вже функціонуючих систем. Синергетика зосереджується на процесах самоорганізації системи, підкреслює роль випадковості, турбулентності та нелінійності в еволюції системи, використовує концепції, що пояснюють як система може адаптуватися до змін, а також як порядок і хаос можуть існувати паралельно. Синергетика, опираючись на ідеї системності, пропонує новий погляд на природу міжнародних відносин та дозволяє аналізувати як взаємодія різних міжнародних акторів породжує нові якості міжнародної системи, які не є сумою дій суб'єктів. Особливість синергетики полягає у вивченні «закономірностей і механізмів функціонування міжнародної системи та її структури з різних позицій, з різним набором методів і методик їх застосування, що дає в результаті розуміння багатовимірної системи міжнародних відносин» [27, с. 109] та розширює варіативність моделювання різних сценаріїв її розвитку. Власне це актуалізує синергетичний підхід як методологію дослідження структурних змін у міжнародній системі на даному історичному етапі, коли відбуваються зміни на глобальному рівні.

Звернення вчених-міжнародників до методології синергетики з її інструментарієм особливо актуалізувалося після розпаду біполярної системи та завершення «холодної війни», з посиленням глобалізаційних процесів у світі. В останні десятиліття з порушенням геополітичної рівноваги міжнародна система стає все більш складною і відкритою, посилюється її турбулентність, що вкотре привертає увагу дослідників до синергетичної методології.

Вагомий внесок у розвиток синергетичного підходу зробили сучасні американські вчені Р. Куглер, Р. Джервіс, А. Луду, Дж. Міллер та С. Пейдж та інші. Основні положення синергетики, що розкриті авторами у їх працях, підтверджують релевантність синергетичної методології для аналізу трансформації міжнародної системи в умовах глобальних змін, на які значний вплив має російсько-українська війна 2014–2024 рр., а особливо після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р.

Одним із провідних дослідників у сфері міжнародних відносин, який аналізує трансформаційні процеси у міжнародній системі на основі синергетичного підходу та системного аналізу є Р. Куглер. У працях «Аналіз політики у сфері національної безпеки» [35] та «Стратегічна оцінка 1999: Пріоритети для неспокійного світу» [36] вчений обґрунтовує синергетичний підхід та зосереджується на дослідженні процесів адаптації міжнародної системи в умовах глобальних змін, що відбуваються після епохи біполярності. Автор зазначає, що «холодна війна» відійшла в історію, і «на зміну їй прийшла нова ера, яка вимагає нових аналітичних методів, багато з яких відрізняються від минулих» [35].

У фундаментальній праці «Аналіз політики у сфері національної безпеки» Р. Куглер пропонує огляд методів, які рекомендує застосовувати дослідникам для аналізу як «абстрактних проблем національної безпеки», так і конкретних стратегій, планів, бюджетів, політик держав. Це книга про практичні методи, які релевантні для дослідження проблем сучасної міжнародної політики, позаяк «методи є інтелектуальними інструментами для організованого, продуктивного і творчого мислення». Синергетичний підхід розглядається як такий, що доповнює системний аналіз. Автор переконаний, що «чим краща методологія, тим якіснішими будуть результати дослідження» [35]. Це твердження є беззаперечним, бо методологія для дослідника – це ключ до пізнання.

Вагомим доробком є фундаментальне дослідження Р. Джервіса «Системні ефекти: складність політичного та соціального життя», в якому автор досліджує нелінійні динаміки в міжнародних відносинах та як вони можуть привести до біфуркацій і трансформацій міжнародного порядку [33]. Ще одна праця Р. Джервіса «Сприйняття та неправильне сприйняття в міжнародній політиці» має важливе значення для розуміння міжнародних відносин сьогодні, позаяк автор, аналізуючи важливі події європейської історії XIX та XX століть [34], проводить паралелі з сучасністю, враховуючи зв'язок з історичним минулим, розмірковуючи над тим, що визначає динаміку змін у міжнародній системі. Румунсько-американський вчений А. Луду на основі принципів синергетики досліджує процеси самоорганізації складних систем, їх стійкість та гнучкість, пояснює кореляції між явищами на різних рівнях та ієрархіях, що знаходить вираження у праці «Межі складного світу» [37]. Вчені Дж. Міллер та С. Пейдж у дослідженні «Складні адаптивні системи: вступ до обчислювальних моделей соціального життя» [38] розкривають зміст біфуркацій у міжнародних відносинах та аналізують функціонування складних адаптивних систем, аналізуючи зміну їх станів та здатність до самоорганізації.

В українській науці методологія синергетики знаходить вираження в окремих дослідженнях у галузі філософських, політичних, історичних, економічних та низці інших соціальних, гуманітарних і природничих наук.

Актуально в контексті даної тематики є стаття відомого українського філософа В. Мельника «Фактор сили в становленні ненасильницького світопорядку: погляд крізь призму синергетики», де на основі синергетичної методології розглянуто фактор сили як «фундаментальний принцип конструювання сучасних міжнародних відносин». Привертає увагу і аналіз «деструктивних технологій побудови соціальної реальності крізь призму російського суспільства й військових злочинів росії в Україні» [16, с. 11].

Звертають увагу на методологію синергетики у дослідженні міжнародних відносин та аналізують закономірності складних систем українські вчені А. Гальчинський [6], Є. Кирилук [12], О. Коппель [13], О. Майборода [14; 15], Б. Парахонський [18], А. Прощаликіна [12], В. Сугаков [22], А. Суботін [20; 21], С. Філіпов [24], В. Ходаківський [26], В. Хонін [27; 28], Г. Яворська [18], М. Ялі [30] та інші.

Дослідниця К. Барбашина визначає синергетику як «важливий інструмент політичних досліджень», що дозволяє «прогнозувати вектори майбутніх станів міждержавних відносин». На основі синергетичного підходу вона розглядає «розвиток міждержавних відносин як динамічну міжнародну систему», аналізує проблеми нестабільності й нестійкості двосторонніх міжнародних відносин, стан біфуркації та ймовірні сценарії їх розвитку [2, с. 49]. Політолог-міжнародник М. Ялі акцентує увагу на важливості синергетичної парадигми у вивченні основних характеристик та особливостей розвитку міжнародних відносин; досліджує хаос, як стан порушення політичної рівноваги в міжнародній системі [30, с. 119].

Структурні особливості та проблеми стабільності й динаміки міжнародної системи, різні аспекти міжнародної політики та змін у міжнародній відносинах, поєднуючи методологію системного і синергетичного підходів, студіюють українські вчені-міжнародники С. Віднянський [3; 4], М. Дорошко [10], В. Горбулін [7; 8; 19], А. Киридон [11], А. Мартинів [3], О. Польовий [17], С. Троян [11; 23], О. Шаповалова [29] та інші.

Заслугують уваги праці українського історика С. Трояна «Грані війни: мережевий щоденник історика» [23] та «Українська пастка для російського Левіафана» [11] у співтворстві з вченою А. Киридон. Ці наукові доробки є комплексним аналізом подій, де автори надають структуровану інформацію про ключові аспекти війни та динаміку змін у міжнародних відносинах, визначають ймовірність трансформації міжнародної системи під впливом російсько-української війни. Важливим джерелом для аналізу структурних змін у міжнародній системі є праця відомого українського вченого, стратега В. Горбуліна «Як перемогти Росію у війні майбутнього» [7]. Хоча автор не наголошує на синергетичній методології, але використовує її методи, моделюючи ситуації та зміни у міжнародних відносинах, дає можливість краще розібратися, які загрози несе війна не лише для України, а й для всього світу, усвідомити як війна впливає на зміни у міжнародних відносинах. У праці «Над прірвою. 200 днів російської війни» [8] В. Горбулін та В. Бадрак, глибоко осмислюючи трагічні наслідки війни, розмірковують над тим, «як така масштабна війна стала можливою» в XXI ст., «як Україна спромоглася встояти проти російської навали» [8]. Опрацювання цих джерел сприяло глибшому розумінню складних міжнародних взаємодій та впливу російсько-української війни на глобальні процеси. Власне це спонукало до думки про виокремлення російсько-української війни, як одного з ключових позасистемних кризових чинників, що суттєво впливає на структурні зміни в міжнародній системі.

Обґрунтовуючи доцільність і важливість синергетичного підходу для дослідження міжнародної системи, у концептуальному ключі виходимо з того, що міжнародна система – це складна, дисипативна (відкрита, нелінійна) система, що піддається внутрішнім і зовнішнім впливам та взаємодіє з соціальним середовищем. Концепції нелінійності та відкритості міжнародної системи допомагають зрозуміти складність і динаміку міжнародних відносин.

Нелінійність у міжнародній системі означає, що взаємодія між державами та іншими гравцями не завжди підпорядковується простим або передбачуваним закономірностям, тобто не може бути інтерпретована на основі причинно-наслідкових зв'язків. Нелінійність дозволяє системі адаптуватися і змінюватися під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що може привести до нової структури і динаміки. Досліджуючи нелінійні процеси, можна виявити закриті зв'язки, нові структури і порядки, що впливають на стан системи та є результатом її самоорганізації. Нелінійність означає, що незначні зміни у міжнародній системі в початкових умовах можуть призводити до великих наслідків, що підтверджує складність і непередбачуваність міжнародних процесів.

Відкритість міжнародної системи вказує на те, що вона є динамічною і взаємопов'язаною із зовнішніми впливами і взаємодіями. Відкритість міжнародної системи дозволяє акторам обмінюватися інформацією та ресурсами, що сприяє розвитку співпраці та поглибленню взаємодії. Відкритість міжнародної системи проявляється в процесах глобалізації, здатності швидко реагувати на зміни в навколишньому середовищі, можливості адаптації до нових викликів і можливостей.

Складність міжнародної системи визначається її структурою, гетерогенністю внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємозалежністю основних параметрів системи та невизначеністю результатів такої взаємозалежності чи взаємодії. З точки зору синергетики, системам неможливо нав'язати шляхи розвитку – можлива лише їх самоорганізація. Якщо

«система без специфічного (організаційного) впливу ззовні набуває певну просторову, часову чи функціональну структуру, то така система є складною, що самоорганізується» [32]. У теорії міжнародних відносин усталеною є думка, що у міжнародній системі принципи самоорганізації переважають над принципами організації. Під організацією розуміємо дії щодо упорядкування, структурування та управління міжнародними процесами, тобто цілеспрямований вплив.

Самоорганізація – процес упорядкування елементів одного рівня в системі під впливом внутрішніх факторів, виникнення складних структур і взаємодія між ними при відсутності нав'язаного ззовні порядку. Важливе значення у самоорганізації системи має стійкість (resilience), що визначає здатність системи адаптуватися до змін та зберігати свою функціональність. Вплив зовнішнього середовища може мати як стимулюючий, так і руйнівний ефект. Як для організації, так і самоорганізації міжнародної системи, характерним є те, що на макрорівні може переважати порядок, а на мікрорівнях – хаос, а може бути й навпаки. При цьому порядок і хаос можуть існувати паралельно та змінювати один одного. Вчені, прихильники синергетичного підходу, дійшли висновку, що, аналізуючи систему міжнародних відносин, варто ставити на один рівень важливості як стійкі (такі, що самовідтворюються), так і хаотичні стани системи [6; 14; 21; 22; 33; 35]. Це відображає природу складних систем, де різні рівні організації можуть демонструвати різну поведінку.

Історія свідчить, що хаос неминучий у функціонуванні міжнародної системи, він «синхронізує послідовні в часі процеси еволюції системи на основі пришвидшення одних подій і уповільнення інших» [14, с. 197]. «Стабільність системи залежить від ефективності й адекватності існуючих в ній регуляторних механізмів, які, в свою чергу, є функцією внутрішньої організації системи» [21, с. 110]. Посилення хаосу пришвидшує наближення міжнародної системи до точки біфуркації, що може призвести до переходу системи з одного стану до іншого. Біфуркація та хаос – «це логіка виникаючого стану системи» [6].

Хаос лежить в основі формування структур більш високого рівня з елементів, які знаходяться на нижчих рівнях ієрархії системи. Згідно теорії хаосу «насправді не існує закритих систем із заданим порядком» [39]. Італійська вчена Е. Прогонаті визначає хаос як «динамічну систему, яка показує детерміновану, складну, випадкову, непередбачувану поведінку суб'єктів, зберігаючи прихований порядок» і доводить, що «хаос присутній у найрізноманітніших явищах, як у природі, так і в міжнародному та повсякденному житті людства» [39]. Позаяк процеси трансформації міжнародної системи визначаються хаосом, як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі системи, то хаос відіграє конструктивну роль у самоорганізації системи. Отже, у синергетичній парадигмі хаос не розглядається як деструктивна складова, а навпаки – як важливий етап руйнування (демонтажу) неефективного порядку, послаблення чи нейтралізації ірраціональних форм функціонування системи. Це поглиблює розуміння змін у міжнародній системі під впливом російсько-української війни. Власне на цьому зосередимо увагу в контексті нашого дослідження, виокремивши російсько-українську війну, як позасистемний кризовий чинник, що впливає на структурні зміни в міжнародній системі.

Зауважимо, що політика та поведінка регіональних міжнародних гравців визначається тим, як далеко вони розміщені від рівноважного стану та якими видами взаємодії вони пов'язані з тими підсистемами чи системами, які перебувають у рівноважних станах. У віддалених від рівноваги підсистемах починають діяти різні механізми і з'являються дисипативні структури різних типів. Але якщо рівноважний стан функціонування міжнародної системи порушується – це не означає, що вона руйнується, її нерівноважний стан вказує на перехід до нового якісного стану. Між порядком і хаосом, рівновагою

та її порушенням немає чіткої межі, а дихотомія «порядок і хаос» визначає середовище міжнародної системи, де формуються механізми її самоорганізації. Зміна станів міжнародної системи, процеси самоорганізації відбуваються якщо система наближається до точки біфуркації.

Так, наприклад, після завершення «холодної війни» міжнародна система функціонувала у стані відносного порядку, що називають постбіполярним. Але регуляторні механізми і правила, що сформувалися в постбіполярний період, виявились неефективними у забезпеченні миру й порядку в XXI ст. Недієвість регуляторних механізмів (в першу чергу, ООН та ОБСЄ), амбівалентність політики міжнародних гравців під впливом різних чинників (гібридні війни, збройні конфлікти, соціокультурні зміни, економічні кризи, екологічні проблеми, техногенні катастрофи тощо), а найбільше повномасштабна збройна агресія РФ проти України, призвели до нестабільності міжнародної системи. Повномасштабна війна в центрі Європи, «з безпрецедентними за розмахом жакливими руйнуваннями міст, масовими вбивствами, звірчими катуваннями і гвалтуваннями цивільних беззбройних людей» [8, с. 5], ще більше посилює турбулентність (флуктуації) у міжнародній системі та стала точкою біфуркації.

Глобальна конкуренція та дисбаланс інтересів ускладнилися міжцивілізаційним протистоянням, проявом якого цілком аргументовано можна вважати російсько-українську війну. Це пояснює концепція нелінійності, коли регіональні зміни мають глобальні наслідки, а «складне виникає у результаті впливу зовнішніх факторів» [6]. З іншого боку, це дає підстави розглядати російсько-українську війну як «тотальну, що має цивілізаційно-екзистенційний характер» [5, с. 51] та є «фактором руйнування світопорядку, встановленого в 1991 р.» [1, с. 206]. На нашу думку, кризу поглиблює й амбівалентність політики впливових міжнародних гравців, які досі «побоюються» програшу Росії та не можуть остаточно визначитися щодо перемоги України. Відтак нерішучість міжнародних гравців у прийнятті важливих політичних рішень щодо надання вчасної та необхідної для перемоги над агресором військової допомоги Україні, ще більше посилює турбулентність у міжнародних відносинах. Використання міжнародними акторами методу «проб і помилок» додатково вводить систему в зону біфуркації та хаосу, коли система шукає новий атрактор, навколо якого можлива самоорганізація.

Цей період відомий філософ В. Мельник визначає як «час гігантської біфуркації, тобто того критичного моменту, де сходяться регіональні та загальноцивілізаційні проблеми. Причому їхнє вирішення все більше залежить від спонтанно вольової індивідуальної дії, що через амбівалентність природи людини може мати катастрофічні наслідки. Особливо це стосується сфери політичних рішень та мегатехнологій» [16, с. 17]. Це актуально для усвідомлення глибини змін у міжнародній системі під впливом війни. Вчений звертає увагу на складність і взаємозв'язок різних чинників та важливість усвідомлення амбівалентності в процесі прийняття рішень в умовах невизначеності. Важливість точок біфуркації полягає в тому, що лише в них не силовими, а «м'якими» впливами (наприклад, політичними, дипломатичними, санкційними), можна змінити поведінку системи чи траєкторію її розвитку. Але «за всіх намагань міжнародної спільноти сформувати культуру миру та безпеку культури «жорстка» сила надалі залишається важливим чинником міжнародних відносин» [16, с. 15].

Міжнародна система все ще зберігає свою функціональність і стійкість, а послідовність подій визначає її еволюцію. Відтворений стійкий стан системи може бути досягнутий шляхом її природної еволюції, штучним шляхом або їх поєднанням. Еволюцію міжнародної системи можна розглядати як проблему структурної стійкості, і відбувається

вона «як синхронізація просторово розділених процесів» [29, с. 47]. Еволюція міжнародної системи є «багатолінійною, а стадії еволюції міжнародної системи можна з наближеністю визначити, взявши за основу фазові переходи системи після загасання процесів поліфуркацій» [28 с. 108] та відновлення стійкості й порядку. Перебуваючи в точці біфуркації, система може зберегти свою стійкість через процеси самоорганізації, або ж перейти в стан хаосу, що може привести до ще більш серйозних наслідків. Криза світового порядку та «ослаблення контролю міжнародної спільноти над світовими процесами створює умови для поширення глобальних загроз» [18, с. 13] та посилення турбулентності в міжнародній системі.

Хаос, породжений війною, відкриває можливості для формування нових зв'язків і політичних альянсів, які можуть бути більш адаптивними до сучасних викликів. Збройна агресія Росії нарастає, розширюється коло так званих «союзників», що призводить до змін у структурі міжнародної системи. Внаслідок цього руйнуються старі та виникають нові ієрархічні рівні зв'язків між різнорідними міжнародними акторами, формуючи складну мережу взаємодій. Такі взаємодії часто є нелінійними, а це означає, що невеликі зміни в одній частині світу можуть призвести до великих непередбачуваних наслідків у глобальній міжнародній системі.

На нашу думку, ці наслідки не можуть бути спрогнозовані лише на основі аналізу політики окремих акторів, позаяк вони формують нові властивості системи та ведуть до виникнення нових структур і патернів, що в синергетиці називають «емерджентність». Динаміка взаємодії елементів міжнародної системи визначає її емерджентні властивості, які можуть проявлятися у нових формах співпраці, альянсах, міжнародних інституціях тощо. Взаємодія між різнорідними акторами, нелінійні процеси, самоорганізація формують нові моделі поведінки, які є спонтанними й критично важливими для розуміння структурних змін міжнародної системи. Внаслідок спонтанної самоорганізації у системі виникають динамічні структури – атрактори, що ведуть її до нових траєкторій розвитку. У синергетиці атрактор – це концепт, що описує поведінку динамічної системи, до якої вона прагне наблизитися з часом.

У міжнародній системі атракторами є різні стійкі структури або стани, до яких система прагне після періоду нерівноважності чи хаосу. Серед таких атракторів можуть бути політичні або економічні союзи, баланс сил, міжнародні режими (демократія, права людини, режим нерозповсюдження ядерної зброї, режим міжнародної торгівлі) тощо. У період «холодної війни» міжнародна система була біполярною, з двома наддержавами (США і СРСР) як основними атракторами, навколо яких групувалися інші держави, що визначало структуру міжнародних відносин протягом 1950-х – 1980-х років. Після закінчення «холодної війни» США стали єдиною наддержавою. Інші країни почали орієнтуватися на США, як на центр сили, демократії та стабільності в міжнародній системі. В останні десятиліття простежується тенденція до формування багатопольярного атрактора, позаяк великі держави та їх об'єднання (США, ЄС, НАТО, АУКУС, Китай, Росія, Індія) залишаються центрами сили, навколо яких формуються майбутні міжнародні відносини, а міжнародна система стає ще більш складною та динамічною. Крім глобальних атракторів, у міжнародній системі формуються регіональні атрактори, якими є регіональні об'єднання (НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР, БРІКС, ШОС тощо), що стають центрами тяжіння для країн того чи іншого регіону.

Звернемо увагу, що формування атракторів є результатом структурних змін у міжнародній системі. Вплив на структурні зміни мають різні позасистемні чинники: збройні конфлікти та війни, глобальні економічні кризи, техногенні катастрофи, тероризм,

міжнародна злочинність, глобальне потепління та екологічні проблеми, енергетичні кризи, а також соціокультурні зміни. Варто зважати й на стрімкий розвиток технологій, таких як штучний інтелект, відновлювальна енергетика та біотехнології, які радикально змінюють структуру міжнародної системи, трансформуючи економічні моделі, соціальні зв'язки, національну безпеку та кібербезпеку. Це створює нові можливості, але також і виклики, що призводить до дисбалансу в міжнародній системі. Зауважимо, що цей перелік чинників не є вичерпним і вплив кожного з них може бути окремим предметом дослідження. Чинники взаємодіють між собою і впливають один на одного. Їхній сукупний вплив може посилювати або послаблювати вплив кожного окремо взятого чинника. Визначає вплив «фактор сили» [16, с. 11], позаяк міжнародна реальність визначається «балансом сил впливових держав» [18, с. 7].

У рамках даного дослідження цілком обґрунтовано виходимо з того, що російсько-українська війна має найбільший вплив на порушення геополітичної рівноваги в міжнародній системі. Це можна аргументувати наступним чином:

- по-перше, російсько-українська війна 2014–2024 рр. є наймасштабнішим збройним конфліктом в Європі та в світі з часів Другої світової війни. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила значні політичні, економічні, технологічні, енергетичні, соціальні, демографічні та гуманітарні наслідки, які впливають на структурні зміни в міжнародній системі;

- по-друге, втягнення провідних світових держав у цей збройний конфлікт порушує усталені міжнародні зв'язки та альянси, змінює геополітичний баланс, посилює глобальну нестабільність, що проявляється у «боротьбі між ліберальною демократією та авторитарними диктатурами на регіональному та глобальному рівні» [11, с. 19];

- по-третє, війна загострила протистояння між Росією та західними державами, породила нові формати взаємин на фоні зростаючої конкуренції між США та Китаєм, змінила політику безпеки та активізувала військову співпрацю між країнами-членами НАТО;

- по-четверте, наслідки війни відчуються далеко за межами безпосередньо залучених країн, позаяк прямо чи опосередковано участь у конфлікті беруть «одні через надання військової та гуманітарної допомоги Україні, інші через економічні санкції Заходу проти агресора, треті через приховану або явну підтримку агресора» [18, с. 14].

Таким чином, російсько-українська війна виступає каталізатором системних змін, що веде до створення нового атрактора, яким може стати новий баланс сил, який визначатиме рівновагу в міжнародній системі між різними центрами сили, а відтак і новий світовий порядок. Ця війна стала поштовхом до переосмислення безпекових стратегій у Європі та «остаточно засвідчила про перехід до нової геополітичної реальності ... започаткувала перехід від постбіполярності до неопостбіполярної міжнародної системи» [11, с. 18-19]. Міжнародні актори змушені адаптуватися до нових реалій, що призводить до нових форм співпраці, які не підпорядковуються встановленим інституційним рамкам, але здатні реагувати на зміни в середовищі системи.

Демократичні країни, такі як держави Європейського Союзу, США та їхні союзники, посилюють співпрацю у відповідь на агресивну політику Росії та Китаю. НАТО активізує свою діяльність, залучаючи нових членів та зміцнюючи оборонні можливості. ЄС також проводить виважену зовнішню та безпекову політику, накладаючи санкції на Росію та надаючи неопосильну допомогу Україні. На фоні глобальних викликів ЄС запускає глобальну ініціативу «Global Gateway» [31] на оптимізацію співпраці ЄС у сфері інвестицій та розвитку по всьому світу, надаючи пріоритет відновлювальним джерелам енергії, цифровізації та сталому розвитку. Це може стати важливим інструментом для зміцнення

позицій ЄС на світовій арені та протидії впливу інших держав, зокрема Китаю, який також активно інвестує в інфраструктуру в інших країнах.

Водночас авторитарні режими, Росія та Китай, формують «власні» альянси. Росія, поглинувши Білорусь, зміцнює співпрацю з Китаєм, Іраном та іншими країнами, що протистоять ліберальним демократіям. Росія «намагається не просто відновити російський імперський простір, а й встановити на ньому суспільно-політичний лад, повністю антипод тому, що притаманний західній цивілізації. Понад те, вона намагається згуртувати навколо себе, або принаймні встановити систему зв'язків між усіма країнами антизахідної орієнтації» [1, с. 206]. На фоні протистояння зі США, Китай підтримує російську збройну агресію проти України, прагне збільшити свій політичний вплив у світі, виступає разом з Росією ініціатором розширення БРІКС¹, активно розбудовує економічні та політичні зв'язки в Азії, Африці та Латинській Америці через ініціативи на кшталт «Один пояс, один шлях». Це свідчить про те, що у «геополітичному вимірі формується новий баланс світових сил, у якому роль Росії, як одного з полюсів сили, неухильно знижується» [18, с. 12], цілком ймовірно на користь Китаю. Але «збереження та нарощування російського військового потенціалу, нерішучість держав Заходу в наданні допомоги Україні та приховане потурання російській агресії» [18, с. 13] можуть привести до затягування війни та більш агресивних дій з боку Росії, зміцненню її позицій, що, в свою чергу, підірватиме довіру між державами та ще більше розхитувати ситуацію.

Отже, формування нових політичних альянсів, як демократичними державами, так і авторитарними диктатурами, свідчить не лише про зміну балансу сил, а вказує на те, що міжнародна система рухається в бік біполярності чи багатополярності. Зміни, викликані війною також впливають на позиції США та Китаю, позаяк обидві держави намагаються адаптувати свої стратегії, щоб зберегти або розширити свій вплив в умовах нових викликів, що постають перед міжнародною спільнотою. Попри те, що сьогодні «неможливо точно визначити всі наслідки і зміни на міжнародній арені, до яких призведе сучасна російсько-українська війна – її слід вважати переломним моментом для активізації кардинальних змін» [11, с. 19] у системі міжнародних відносин.

Таким чином, формування нових центрів сили під впливом російсько-української війни на основі синергетичного підходу розглядаємо як новий аттрактор, що визначається балансом сил. Аттрактор, як центр тяжіння, шукає траєкторію самоорганізації системи, що може призвести до геополітичної рівноваги або нових змін. Концепція аттрактора дозволяє аналізувати трансформацію міжнародної системи під впливом різних чинників і підкреслює важливість динаміки та взаємозв'язків у формуванні нових структур у міжнародних відносинах. Розуміння аттракторів сприяє моделюванню структури міжнародної системи та прогнозуванню шляхів майбутнього розвитку міжнародних відносин, що є критично важливим для прийняття рішень у міжнародній політиці.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило низку непередбачуваних наслідків, що ставлять питання про роль України у змінах, які відбуваються та які очікують світ у найближчі десятиліття XXI ст. Власне те, що Україна «спромоглася встояти проти

¹ БРІКС – це ініціатива Росії з 2006 р., його посилення їй вигідне. На початку 2024 р. до БРІКС доєдналися чотири нові члени: Іран, ОАЕ, Ефіопія та Єгипет. Ще 15 країн подали заявки на вступ, що ймовірно вирішуватиметься на саміті БРІКС у жовтні 2024 р. У вересні 2024 р. Туреччина також подала заявку на вступ до БРІКС. За даними Bloomberg, адміністрація президента Ердогана схвалила таке рішення на тлі розчарування через відсутність прогресу щодо вступу до ЄС та розбіжностями з членами НАТО після того, як Туреччина підтримала тісні зв'язки з Росією після вторгнення в Україну в 2022 р. Відтак БРІКС можна також розглядати як аттрактор, який притягує до себе все більше країн, що бачать в ньому альтернативу західному домінуванню та можливості для економічного і політичного розвитку (авт.).

російської навали й не впала за три дні, як очікували самі окупанти і навіть спецслужби західних країн» [8, с. 3], кардинально змінило ситуацію у світі. Україна стала символом боротьби за демократичні цінності та свободи. Стійкість, незламність і єдність Української нації не лише привернули увагу цивілізованого світу до загроз, що постали перед Європою та всім людством, а й похитнули основи усталеного світового порядку. Україна, ставши безпековим щитом для всієї Європи, продемонструвала, що навіть в умовах збройної агресії згуртована нація, віддана демократичним ідеалам, здатна чинити опір і перемогти. Міжнародна солідарність демократичних держав з Україною у протидії збройній агресії Росії, що проявилася у безпрецедентній політичній, економічній та військовій підтримці, є прикладом формування нових зв'язків² у відповідь на турбулентність системи. Не зважаючи на колосальні випробування, Україна відіграє важливу роль у трансформації міжнародної системи, впливає на баланс сил у світі, а її стійкість та відновлення матимуть довгострокові наслідки для світу. Україна змогла мобілізувати ресурси та суспільство для протистояння російській збройній агресії, що є прикладом самоорганізації в умовах кризи.

Висновки. Сучасні міжнародні відносини характеризуються багатогранністю та динамічністю, що вимагає розуміння структурних змін, які відбуваються на різних рівнях міжнародної системи в геополітичному, економічному, безпековому та соціальному контекстах. Актуальність синергетичного підходу для аналізу структурних змін міжнародної системи визначається її основними характеристиками.

По-перше, синергетика, як міждисциплінарна наука про самоорганізацію складних систем, виступає важливим методологічним інструментом наукового дослідження міжнародної системи, як дисипативної системи з нелінійною траєкторією розвитку, що характеризується складністю, відкритістю та взаємопов'язаністю нелінійних процесів.

По-друге, нерівноважний стан міжнародної системи, що зумовлений впливом політичних, економічних, соціокультурних, безпекових, екологічних, демографічних, технологічних та інших чинників, закладає передумови для постійних змін. Взаємодія між різними кризовими чинниками та їхній кумулятивний ефект суттєво змінюють структуру міжнародної системи та впливають на трансформацію світового порядку в XXI столітті.

По-третє, процес самоорганізації міжнародної системи є результатом хаотичної динаміки, коли система здатна адаптуватися до змін. Хаос, як важливий стан системи, сприяє її еволюції, що дає підстави розглядати його як взаємодію системи з середовищем і як результат можливого цілеспрямованого впливу на систему.

По-четверте, аналіз біфуркацій у міжнародній системі дозволяє виявити критичні моменти, коли порядок трансформується в хаос і навпаки. Російсько-українська війна стала важливою точкою біфуркації, в якій міжнародна система перебуває у пошуку нового атратора для самоорганізації. Це відкриває можливості для прогнозування напрямків розвитку міжнародних відносин і виявлення нових ризиків та загроз.

По-п'яте, дослідження емерджентності допомагає виявити нові тенденції та закономірності, що виникають внаслідок складних взаємодій, результати яких є непередбачуваними, а також зрозуміти, як міжнародна система змінюється під впливом позасистемних

² Прикладом таких зв'язків є Контактна група з питань оборони України, як «інструмент протидії російській агресії» [11, с. 345], що отримала назву «Рамштайн» (06 вересня 2024 р. відбулося 24-те засідання); політичні рішення ЄС щодо надання статусу кандидата на вступ Україні, Молдові в червні 2022 р., а в грудні 2023 р. – Грузії; початок переговорного процесу з Україною та Молдовою з 25 червня 2024 р. Підтримуючи Україну, ЄС посилює свою роль як геополітичного гравця, здатного протистояти викликам сучасності. Співпраця з НАТО та ЄС, з США та іншими демократичними державами підтверджує, що Україна йде своїм зовнішньополітичним курсом на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО, що є конституційною нормою та справедливо і гідно бореться за демократичні цінності й свободи (авт.).

кризових чинників, які можуть як посилювати ескалацію конфліктів, так і сприяти формуванню нових форм співпраці. Під впливом загроз та викликів, що спричинені війною, формуються нові зв'язки та альянси, які відрізняються від інституціоналізованих структур, але впливають на баланс сил, що, в свою чергу, поглиблює непередбачуваність міжнародної політики.

По-шосте, війна Росії проти України, як позасистемний кризовий чинник, виявила слабкі місця в існуючому світовому порядку та вплинула на зміну балансу сил у міжнародних відносинах. Синергетичний підхід розглядає війну як точку біфуркації в міжнародній системі, коли система перебуває в нестійкому стані, обирає нову траєкторію розвитку та відкрита для самоорганізації. В контексті синергетичної парадигми війна відкриває водночас і можливості для переосмислення міжнародних відносин, формування нового світового порядку, заснованого на принципах колективної безпеки, солідарності та спільних цінностях.

По-сьоме, синергетичний підхід дозволяє глибше зрозуміти роль України в сучасному світі, враховуючи динаміку, взаємозв'язки та процеси самоорганізації в умовах глобальних змін. Він допомагає виявити нові можливості для розвитку співпраці з іншими державами та дослідити як зміна балансу сил у міжнародних відносинах може впливати на внутрішню та зовнішню політику України, зокрема в контексті інтеграції з ЄС та НАТО.

Таким чином, синергетичний підхід відкриває шлях до пізнання складних процесів у міжнародних відносинах, сприяє поглибленому аналізу динаміки формування нових центрів сили, акцентує увагу на таких важливих аспектах, як нелінійність, біфуркації, самоорганізація складних систем та їх емерджентність. Завдяки використанню синергетичного підходу, дослідники отримують можливість не лише визначати напрямки наукових пошуків, але й ефективніше адаптуватися до постійних змін в умовах невизначеності.

Список використаної літератури

1. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія. За ред. Рафальського О., Майбороди О. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
2. Барбашина К. Синергетичний підхід як інструмент дослідження міждержавних відносин. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2021. Том 13 (2). С. 49-55. URL: <https://doi.org/10.15421/353224> <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1071> (дата звернення: 28.09.2024).
3. Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство. Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2023. 264 с.
4. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2022. Вип. 31. С. 10-37.
5. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна – Війна за Життя (2014–2022 рр.): періодизація. Українознавство. 2022. № 1. С. 51-76. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(82\).2022.255750](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(82).2022.255750) (дата звернення: 27.09.2024).
6. Гальчинський А. Методологія складних систем. Економіка України. 2007. (8). URL: https://tourlib.net/statti_others/galchynsky.htm (дата звернення: 25.09.2024).
7. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. К.: Брайт Букс, 2021. 248 с.
8. Горбулін В. Бадрак В. Над прірвою. 200 днів російської війни. К.: Брайт Букс, 2023. 280 с.

9. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К.: Портал, 2021. 432 с.
10. Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст.: Причини і наслідки. Київ: Ніка-Центр, 2018. 192 с.
11. Киридон А., Троян С. Українська пастка для російського Левіафана. Київ: Ніка-Центр, 2023. 400 с.
12. Кирилюк Є., Прощаликіна А. Методологія синергетики в дослідженні процесів трансформації економічних систем. Механізм регулювання економіки. 2012. №1. С. 87-94. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_11/E_M_Kyrylyk_A_M_ProschalykinaMethodology_of_synergetic_is_in_research_of_economic_systems_transformation.pdf (дата звернення: 25.09.2024).
13. Коппель О. Концепції організації міжнародних систем. Вісник КНУ Міжнародні відносини. 37 (2009). С. 4-8. URL: <http://journals.iir.edu.ua/index.php/knu/issue/view/111> (дата звернення: 25.09.2024).
14. Майборода О. Синергетична парадигма дослідження функції етнічності у міжнародній системі. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2011. (5). С. 191-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_5_16 (дата звернення: 26.09.2024).
15. Майборода О. Етнічність у міжнародній системі. К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 408 с.
16. Мельник В. Фактор сили в становленні ненасильницького світопорядку: погляд крізь призму синергетики. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Випуск 49. С. 11-24. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.1> (дата звернення: 27.09.2024).
17. Польовий М. Системно-синергетична експланація біфуркації політичного процесу в країнах Північної Африки та Близького Сходу на початку 2011 року. Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. Одеса: Фенікс. 2011. (43). С. 16-27. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/47f6716c-03f9-4084-9802-5957e1ad5035/content> (дата звернення: 27.09.2024).
18. Російська війна проти України як тригер змін міжнародної безпеки: базові наративи: аналіт. доп. / Б. Парахонський, Г. Яворська. Київ: НІСД, 2024. 49 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.02> (дата звернення: 29.09.2024).
19. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД, 2017. 496 с.
20. Суботін А. Структурний аналіз міжнародної системи. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. К. : КНУ ім. Тараса Шевченка. 2007. Вип. 70. Ч. 2. С. 39-44.
21. Суботін А. Структурні та функціональні реквізити міжнародної системи. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 86. Частина 2. Збірник наукових праць. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. К.: Київський університет ім. Т. Шевченка, 2009. С. 106-112. DOI <https://doi.org/10.17721/armv.2009.86.2.106-112> (дата звернення: 27.09.2024).
22. Сугаков В. Основи синергетики. К.: Обереги, 2001. 287 с.
23. Троян С. Грані війни: мережевий щоденник історика. Ніка-Центр, 2023. 272 с.
24. Філіпов С. Аналіз синергетичної моделі конструювання ментального простору міжнародних відносин. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2022. № 2 (13). С. 28-43. URL: <https://www.relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/250> (дата звернення: 27.09.2024).
25. Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу. К.: Основи, 2019. 376 с.

26. Ходаківський Є. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики: монографія / за заг. ред. Є. І. Ходаківського. Житомир: Житомирський держ. технол. ун-т, 2009. 340 с. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/3074> (дата звернення: 27.09.2024).
27. Хонін В. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2016. (127). Частина І. С. 104-115. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2016_127_01.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
28. Хонін В. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2016. (127). Частина ІІ. С. 104-114. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2016_127_02.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
29. Шаповалова О. Структурні параметри постбіполярної системи міжнародних відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. (119). Частина І. 2014. С. 34-51.
30. Ялі М. Синергетичний підхід у сучасних дослідженнях міжнародних відносин. Проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць за ред. Канцелярук Б. та ін. К.: КиМУ (4). 2012. С. 112-123. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/307/1/Yali%20_%20Problemy%20mizhnarodnykh%20vidnosyn%20_%202012%20_%20204.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
31. Global Gateway. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en (last accessed: 27.09.2024).
32. Haken H. Synergetics. Springer-Verlag Berlin Heidelberg New York Tokyo, 1983. 395 p. URL: <http://norlx51.nordita.org/~brandenb/AstroDyn/progress/material/Haken83.pdf> (last accessed: 25.09.2024).
33. Jervis R. System Effects: Complexity in Political and Social Life. Princeton: Princeton University Press, 1997. 309 p. URL: https://academic.oup.com/isr/article-abstract/42/Supplement_2/313/1826960?redirectedFrom=fulltext (last accessed: 27.09.2024).
34. Jervis R. Perception and Misperception in International Politics. Princeton University Press, 1976. 451 p. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bx3> https://www.researchgate.net/publication/374414152_Chaos_Theory_And_Political_Sciences (last accessed: 27.09.2024).
35. Kugler R. Policy Analysis in National Security Affairs New Methods for a New Era. National Defense University, Center for Technology and National Security Policy. Washington, 2006. 638 p. URL: <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/Books/CTBSP-Exports/Policy-Analysis-in-National-Security-Affairs.pdf?ver=2017-06-16-123623-230> (last accessed: 25.09.2024).
36. Kugler R. Strategic Assessment 1999: Priorities for a Turbulent World. National Defense University, Institute for National Strategic Studies. Washington, 1999. 316 p. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=TadsikSvbnwC&pg=GBS.PA6&hl=uk> (last accessed: 27.09.2024).
37. Ludu A. Boundaries of a Complex Word. Springer Nature Switzerland AG, 2022. 363 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-07361-8> (last accessed: 27.09.2024).
38. Miller J., Page S. Complex Adaptive Systems: An Introduction to Computational Models of Social Life, 2009. 288 p. URL: https://perlego.com/book/734483/princeton-studies-in-complexity-an-introduction-to-computational-models-of-social-life-pdf/?utm_medium=share&utm_source=perlego&utm_campaign=share-book (last accessed: 27.09.2024).
39. Progonati E. Chaos Theory and Political Sciences. The Journal of Diplomatic Research. 2023. Vol.5 No.1. P. 13-23. URL: https://www.researchgate.net/publication/374414152_Chaos_Theory_And_Political_Sciences (last accessed: 27.09.2024).

THE IMPACT OF NON-SYSTEMIC CRISIS FACTORS ON STRUCTURAL CHANGES IN THE INTERNATIONAL SYSTEM: A SYNERGISTIC APPROACH

Tamila Gerasymchuk

Rivne State University of the Humanities,

Department of Political Science

Plastova str., 31, 33028, Rivne, Ukraine

The article substantiates the relevance of the synergistic approach for studying the impact of non-systemic crisis factors on structural changes in the international system in the conditions of civilizational challenges. The possibility of using a synergistic approach to explain the complex dynamic changes caused by the Russian-Ukrainian war is considered. Synergetics, as a scientific approach, views war as a bifurcation point that disrupts the established world order and creates conditions for the self-organization of the international system.

The key principles of synergetics, such as nonlinearity, openness, bifurcation, emergence, and system self-organization, are analyzed, and their application for understanding structural changes in the international system is demonstrated. Based on the concept of an attractor, the research examines how the Russian-Ukrainian war is changing the balance of power and influencing the formation of new centers of power in international relations. In synergetics, the balance of power is regarded as a new attractor, that determines the trajectory of self-organization of the international system. The ongoing war continues to have a significant impact, prompting a rethinking of security strategies in Europe, energizing NATO and encouraging states to reevaluate their defense policies and strategies.

Structural changes in the international system are impacted by both internal and external factors. While all factors play important roles, wars and armed conflicts have the most significant impact, capable of causing profound structural changes, economic crises, and humanitarian disasters.

The Russian-Ukrainian war is singled out as a non-systemic crisis factor that intensifies turbulence within the international system and has become a bifurcation point, bringing about significant changes to the geopolitical landscape. The war has intensified the confrontation between liberal democracies and authoritarian regimes, changing the balance of power, and influencing the formation of new political, economic and security realities. At the same time, the Russian-Ukrainian war is prompting researchers to rethink established theories and search for new conceptual approaches to understanding the complexity of modern international relations. In this context, the synergistic approach can serve as an effective tool for studying structural changes in the international system resulting from the Russian-Ukrainian war.

Key words: synergetic approach, international system, structural changes, Russian-Ukrainian war, self-organization, nonlinearity, openness, bifurcation point, emergence.